

17. Валецький О. Порядок денний державної культурної політики в умовах зовнішньої агресії. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1872/>

18. Перелік закордонних дипломатичних установ України, у складі яких утворюються культурно-інформаційні центри, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2006 р. №213-р. Законодавство України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142/2006>

19. Оптимізація посилення культурної присутності України в Європі. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2014, травень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1522/>

20. Шамборовський Григорій, Мусієнко Наталя. Завдання і можливості культурної дипломатії у розвитку сучасної держави та інститутів громадянського суспільства в Україні. *Агора*. Вип. 14. 2017 рік. С. 91–100.

УДК 347.9

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ ЯК ГАРАНТІЯ ЕФЕКТИВНОГО ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Д. С. Годованец, О. І. Антонюк

Анотація: в статті розглядається питання процесуальних строків у контексті своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи у розумні строки; аналізуються зміни до цивільного процесуального законодавства щодо процесуальних строків і їх недоліки; обґрунтовується вплив оперативності розгляду справ у суді на ефективність цивільного судочинства.

Ключові слова: цивільний процес, процесуальні строки, розумні строки, строк судового розгляду, ефективність судочинства.

Недосконалість судового захисту прав і свобод людини і громадянина (недостатня правова визначеність, недотримання розумних строків розгляду справ, обмеження права доступу до суду, недостатнє дотримання принципів незалежності і безсторонності суду тощо) є однією з нагальних проблем в нашій країні, на яку неодноразово вказував у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини (далі – Європейський суд). Саме тому підвищення ефективності правосуддя є одним з пріоритетних напрямків стратегічного розвитку України. З цією метою була розпочата судова реформа, метою якої є формування такої судової системи, яка відповідатиме стандартам і передовим практикам Європейського союзу, працюватиме продуктивно, скоординовано, оперативно, і як наслідок – ефективно (Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2016 роки) [1].

На продуктивність судочинства впливає багато чинників, серед яких законність, справедливість, публічність, доступність та *оперативність*. Саме своєчасність захисту прав, свобод та інтересів осіб, що беруть участь у справі є одним з найважливіших факторів, що визначає ефективність його здійснення. Встановлення та дотримання процесуальних строків відіграє одну з першочергових ролей при забезпеченні ефективного судового захисту. Тому питання щодо суті і значення процесуальних строків у цивільному процесі, їх правового регулювання є вкрай важливим.

Інститут процесуальних строків досліджували багато вчених, в тому числі, О. В. Адрійчук, М. С. Шакарян, О. Р. Михайленко, В. І. Тertiшніков, С. Я. Фурса, С. І. Чернооченко, М. Й. Штефан та інші.

Але, враховуючи зміни у процесуальному законодавстві, запроваджені Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII (далі – Закон № 2147-VIII) [2], актуальність питань застосування інституту процесуальних строків у цивільному судочинстві значно підвищилася.

Метою статті є встановлення ефективності новел цивільного процесуального законодавства щодо строків розгляду та вирішення справи у суді в порядку цивільного судочинства, а також визначення напрямів підвищення такої ефективності та формулювання на цій основі пропозицій щодо внесення змін до ЦПК України, спрямованих на більш ефективне та дієве забезпечення дотримання процесуальних строків.

ЦПК України у поточній редакції (як і у попередній) не містить поняття «процесуальні строки», але у статті 120 ЦПК України «Види процесуальних строків» зазначається, що ними є строки, у межах яких вчиняються процесуальні дії, що встановлюються законом (або судом, якщо такі строки законом не визначені) [3].

Науковці по-різному розкривають зміст поняття процесуальних строків. Наприклад, М. Й. Штефан розглядав *процесуальні строки як період часу, визначений для здійснення процесуальних дій учасниками процесу і судом або іншими особами за вказівкою закону або за приписом суду*. М.Й.Штефан виділив дві категорії строків: *момент часу* (наприклад останній день строку триває до 24-ї години) та *проміжок часу* (наприклад строк обчислюється роками, місяцями, днями). Я. П. Зейкан визначає процесуальний строк яке встановлений законом або призначений судом проміжок часу, з яким процесуальний закон пов'язує можливість або необхідність вчинення конкретних процесуальних дій або настання певних правових наслідків. При цьому Я. П. Зейкан вважає, що строки, встановлені для судді або суду, не є процесуальними, та їх слід називати службовими [4].

Разом з тим, норми щодо процесуальних строків викладені у Главі 6 «Процесуальні строки» Розділу I «Загальні положення» застосовуються до всіх суб'єктів цивільних процесуальних відносин. Законодавець поділяє їх на ті, що встановлюються судом, та ті, що встановлюються законом, у тому числі і для суду (наприклад, строк відкриття провадження у справі, строк підготовчого провадження, строк розгляду справи по суті тощо).

Аналізуючи питання змісту поняття процесуальних строків, не можна оминати і таке поняття як «розумні строки». Після внесення останніх змін у законодавство (прийняття Закону № 2147-VIII) основні засади судочинства, визначені статтею 129 Конституції України [5] та ч. 3 ст. 2 ЦПК України, «поповнилися» засадою розумних строків розгляду справи. Законодавець *зобов'язав суд встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій*, і закріпив у ч. 3 ст. 2 нової редакції ЦПК України вищезгадане поняття таким чином: «Строк є розумним, якщо він передбачає час, достатній, з урахуванням обставин справи, для вчинення процесуальної дії, та відповідає завданню цивільного судочинства». Таким чином, оціночне поняття «розумний строк» визначається через поняття «достатній строк» без розкриття критеріїв визначення такої «розумності» (достатності).

Як свідчить практика Європейського суду, саме недотримання розумних строків розгляду справ є найпоширенішою підставою для констатації порушення Україною права на справедливий і відкритий розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, закріпленого у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [6].

Як приклад можна навести рішення в справах «N.V. проти України», «Саєнко та інші проти України» [7, 8], в яких Європейський суд констатував порушення Україною пункту 1 статті 6 та статті 13 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю цивільних проваджень та зазначив, що розумність тривалості судового розгляду повинна оцінюватися в світлі обставин справи та з урахуванням таких критеріїв: *складність справи, поведінка заявників і відповідних органів влади, а також важливість предмета спору для заявників*.

Враховуючи досвід європейської судової практики, доцільно закріпити у законодавстві певні критерії (межі) визначення розумного строку, що дасть змогу судам оцінювати складність конкретної справи та відповідно доцільну тривалість судового провадження, інакше, як зазначає Ю. В. Навроцька, необмеженість «розумного строку» на

практиці призводитиме до судової тяганини, до унеможливлення своєчасного захисту прав особи [9].

Окремої уваги заслуговують й інші зміни щодо строків у процесуальному законодавстві:

1. В попередній редакції ЦПК України у статті 157 зазначалось, що суд розглядає справи протягом розумного строку, але *не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі*, а справи про поновлення на роботі, про стягнення аліментів – одного місяця. Стаття 210 нової редакції ЦПК України передбачає, що *суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж через шістдесят днів з дня відкриття провадження у справі, а у випадку продовження строку підготовчого провадження - не пізніше наступного дня з дня закінчення такого строку*. Частина друга цієї ж статті передбачає: «Суд розглядає справу по суті протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи по суті». За новою редакцією ЦПК *двомісячним строком обмежене лише спрощене позовне провадження, яке передбачене для розгляду малозначних справ, спорів, що виникають з трудових відносин, справ незначної складності*. Загальне ж позовне провадження, передбачене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні, таким строком не обмежено.

2. Новою редакцією ЦПК України передбачено підготовче провадження, яке починається відкриттям провадження у справі і закінчується закриттям підготовчого засідання (ч. 2 ст. 189), що має бути проведене *протягом шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі*. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк може бути продовжений не більше ніж на тридцять днів за клопотанням однієї із сторін або з ініціативи суду. За попередньою редакцією ЦПК України (ст. 129) попереднє судове засідання повинно було бути проведеним протягом *10 днів* з дня відкриття провадження у справі. Отже, цей строк збільшили з 10 до 60 днів.

3. Також у ЦПК була запроваджена нова процедура – врегулювання спору за участю судді до початку розгляду справи по суті, яке *проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення (ст. 205 ЦПК України)*. Це також збільшує загальний строк розгляду справи у суді.

Отже, відповідно до внесених змін передбачається така ситуація, при якій суд вправі почати розглядати справу через 60 днів з дня відкриття провадження у справі (до цього здійснюється підготовче провадження), а у випадку продовження підготовчого провадження на 30 днів – після спливу цього строку, і розглядати справу по суті ще 30 днів, що в сукупності складає 120 днів (4 місяці). А за умови здійснення врегулювання спору за участю судді до початку розгляду справи по суті в 30-денний строк та подачі після його спливу заяви про припинення врегулювання спору за участю судді, загальний строк може відповідно збільшитися і скласти 150 днів (5 місяців). І це тільки в кращому випадку, бо не враховуємо численні випадки відкладення судових засідань з інших причин (неявка учасників у судове засідання, виникнення технічних проблем, необхідність витребування нових доказів тощо). У порівнянні зі строками за старою редакцією ЦПК: 10-денним строком проведення підготовчого засідання з дня відкриття провадження у справі та 2-місячним (в деяких випадках 1-місячним) строком розгляду справи по суті.

З наведеного можна зробити висновок, що закріплені законодавцем процесуальні строки розгляду справ у ЦПК України у новій редакції та проаналізовані вище, суперечать меті, задля якої вони запроваджувались, адже не сприяють забезпеченню своєчасності розгляду спорів судами, а навпаки – ще більше затягують тривалість розгляду справ.

Підсумовуючи все вищевикладене та враховуючи думки науковців та останні зміни у процесуальному законодавстві, зокрема щодо процесуальних строків, робимо висновок, що внесені законодавцем зміни до процесуального законодавства не є досконалыми, оскільки:

1. Законодавець, зобов'язавши суд встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій, не закріпив критеріїв визначення «розумності» цих строків. Тому доцільно, з урахуванням європейських стандартів забезпечення права на справедливий суд, закріпити у законодавстві критерії (межі) визначення розумного строку (зокрема, характер справи та її значення для заявника, поведінка заявника та інших учасників справи, дії суду), що дасть змогу судам оцінювати складність конкретної справи та відповідно доцільну тривалість судового провадження.

2. У новій редакції ЦПК України передбачене збільшення строків проведення окремих процесуальних дій, внаслідок чого збільшується загальний строк судового розгляду спору, що суперечить меті та завданням закону, яким вносились зміни до ЦПК України, – забезпечення своєчасності розгляду спорів судами.

Прагнення наблизити національне законодавство до стандартів Європейського союзу є ефемерним, бо процесуальні норми, які регулюють питання процесуальних строків, суперечать проголошеному у Конституції України принципу «розумності строків розгляду справи», сприяють затягуванню тривалості судових проваджень, а тому не забезпечують своєчасний захист прав, свобод та інтересів осіб, що беруть участь у справі, та як наслідок, ефективно здійснення цивільного судочинства.

Анотація: в статті розглядається питання процесуальних строків в контексті своєчасного розгляду та розв'язання цивільних справ в розумні строки; аналізуються зміни в законодавстві о процесуальних строках та їх недоліки; обґрунтовується вплив оперативності розгляду справ в суді на ефективність цивільного судочинства.

Ключові слова: цивільний процес, процесуальні строки, розумні строки, строк судового розгляду, ефективність судочинства.

Abstract: The question of procedural terms in the context of timely consideration and resolution of civil cases within a reasonable time are considered in the article. Changes to civil procedural legislation regarding procedural terms and their disadvantages are analyzed. The impact of efficiency judicial trial on the effectiveness of civil procedure are substantiated.

Key words: civil litigation, procedural terms, reasonable time period of the trial, the effectiveness of justice.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Стратегію реформування судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента від 20 травня 2015 року № 276/2015. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 92.
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Проект Закону від 23 березня 2017 року № 6232. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.
3. Цивільний процесуальний кодекс від 18.03.2004 р., № 1618-IV (в редакції від 24.02.2018 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. С. 1530. Ст. 492.
4. Захарова О. С. Процесуальні строки як гарантія своєчасного розгляду цивільної справи. *Форум права*. 2014. № 4. С. 142–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_4_27
5. Конституція України від 28.06.1996 р. (із змін та доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 215.
7. Рішення Європейського суду у справі «Саєнко та інші проти України» від 23 березня 2017 року. URL: [http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/ Саєнко%20та%20інші%20проти%20України.pdf](http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/Саєнко%20та%20інші%20проти%20України.pdf).
8. Рішення Європейського суду у справі «N.V. проти України» від 03 квітня 2008 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_321.
9. Навроцька Ю. В. Строки судового розгляду в цивільному процесі України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2013. Вип. 3. С. 149–162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2013_3_20